

САМО С ФАКТИТЕ НА ИСТОРИЯТА БЪЛГАРИЯ НЕ МОЖЕ ДА СЕ ПРЕБОРИ С МНОГОПОСОЧНАТА АГРЕСИЯ НА МАКЕДОНИЗМА, твърди Панде Ефтимов – поет, публицист, общественик от Скопие

Публикувано на [February 26, 2014](#) от [Ясна Божинова](#)

Панде Сотиров Ефтимов е роден на 15 март 1932 г. в с.Претор , на Преспанското езеро. Свидетел е на трагичната история на Вардарска Македония, когато тя от сръбски, преминава към италиански и албански режим. С възторг посреща българските административни и военни власти през 1943 г., след излизането на Италия от Тристранния пакт. Поради това той четири години се връща все в първо отделение. Обучението му започва на сръбски език, продължава на италиански, на който език по съкратен курс завършва и четвърто отделение, учи след това на албански, пак в първо отделение и отново в първо отделение вече на неговия майчин български език. Накрая образованието му се осъществява на наложения от АСНОМ на 2 август 1944г. македонски език. Така завършва основно, средно и висше образование като учи

последователно в Ресен, Битоля и Скопие. По образование е педагог.Учителства в селата Стражево, Лера, Дихово, Цапари, Битолско, гр. Дебър, с Могорче, Дебърско, в Щърбово, Койнско, Лескоец – Преспанско, в Орле, Мойно,Свиништа, Нижо поле, Гявато – Битолско, в Долно Дупени – Преспанско и др.Сътрудничи на различни вестници и списания в Македония, Югославия и чужбина като редовен кореспондент..

От 1948 е член на ВМРО, като ученик в непълната гимназия в Ресен. Групата около него продължава конспиративната си дейност и в гимназията в Битоля. Заради една реч на погребение на убит от властите селянин / 31 май 1955 г./ той е арестуван и от юни до ноември лежи в арестите в Охрид, Дебър и Струга. Неговата дейност защитаваща идеите на ВМРО и българщината в Македония не прекъсва, въпреки че е строго наблюдаван и преследван . Именно поради това през 1972 г. той отново е подсъдим, заедно с Георги Ордев, за същите идеи и лежи няколко години в емблематичния за българите в Македония затвор Идризово.

От книгата на Виолета Ачковска"Демнеечки дух", излязла в Скопие през 2012 г., научаваме, че името на Панде Ефтимов фигурира в три досиета – едно за цялата група "Унион", досие "1056" и затворническо досие, водено за него в затвора "Идризово".

- Господин Ефтимов, първоначалното Ви образование е преминало на няколко езици, какви са спомените Ви за преподавателите и за техните методи на обучение?

- Най-напред учих в сръбско училище. Учителят ни беше сърбизиран българин от Куманово, с име Теодоси Кралевич. Беше неприветлив човек и доста груб с нас, учениците. Когато ме попита как се казвам и аз отговорих Панде Ефтимов, той ми удари плесница. Така постъпи и с всичките мои съученици, седемгодишни деца. Той каза, че фамилиите ни имена трябва да завършват на –ИЧ. Така аз станах Панта Ефтимович. Същата процедура се проведе и през следващите дни, когато той ни попита "Ща си ти?" На нашия отговор , че сме българи, той отново отвърна с един хубав шамар.

Имахме един по-мургав съученик също българин, но той за да избегне боя отговори, че е циганин. Тогава учителят го вдигна и каза:" По-добре циганин, отколкото българин!

- А какво си спомняте за учителя по италиански език?

- Казваше се Гарибалди. Изключително интелигентен и образован човек, за когото и до днес пазя най-мили спомени. Той имаше педагогически подход. Умееше да предразполага към себе си учениците и ние доста прилежно залягахме над уроците. При него за две години изкарахме и четвърто отделение.

- С какво запомнихте учителя по български език?

- Казваше се Иван Николов от Варна. Той беше войник, в подразделенията на генерал Маринов. Първоначално няхмахме учител по български език. Родителите ни много се разтревожиха за това и излъчиха делегация, която се яви при генерала и го помоли да съдейства да ни изпратят учител. Генералът без да се бави попитал войниците има ли някой с педагогическо образование. Оказало се , че такъв е Иван Николов. Той беше съвсем млад и още неопитен и не можеше да се сравнява по метода на преподаване с учителя ни по италиански Гарибалди. Учителят Николов беше добър специалист, но нямаше подход.

Когато ме накара да си напиша името на черната дъска и аз по инерция на италианския написах Панде Ефтими, той ми се скара. Нямах такт, не отчиташе травмите и влиянието, което беше оставило чуждото владичество върху нас. И въпреки това ние го обичахме, защото беше българин.

- Детските Ви години са били интересни и препълнени с превратности, а как стана така, че едва 16 годишен Вие сте вече член на нелегалната ВМРО?

- Моето семейство има богата и трагична история. Единият ми дядо е активен участник в борбата за създаването на Българската Екзархия, другият е помогнал да се организира българска болница в Цариград. В нашето семейство се знаеше всичко за ВМРО, за първия председател на организацията д-р Христо Татарчев, наш далечен роднина. В моето семейство постоянно се говореше за войводи, за комити, за убити от турци, сърби и гърци българи. И не само за д-р Татарчев, аз от малък знаех имената на всички основатели на ВМРО и на по-личните войводи. Пътеводно начало ми беше песента "Гордей се Майко Българийо с твоите синове герои..." Аз гласно я пях от малък. Когато през 1943 г. дойдоха българските военни и административни власти излязох извън село да ги посрещна до Преспанското езеро. Дете на 11 години им се преставих и ги попитах: "Вие българи ли сте?" Като получих утвърдителен отговор, зарадван им казах, че всички в нашето село са българи и в околните села също. В първо отделение аз вече знаех цялата българска азбука. И по-късно много четях художествена литература, история.

- Как продължи образованието Ви след 1944 г.?

- В гимназията, първоначално в Ресен, а по-късно и в Битоля, се свързах с мои съученици мислещи като мен. В горните класове вече имахме ясно разбиране за Македония. И моето влизане в Организацията на 16 години беше съвсем закономерно. В дълбока нелегалност работехме аз, Даниел Попов от Царев двор, Илия Христов също от Царев двор, Ташко Кръстев, по-възрастен от нас, по-късно всички бяхме съдени. Тази група постепенно се разрасна, към нея се включи и Коста Смичков от Прилеп и други негови съмишленици. Но нека да подчертая, че не ние създадохме организацията. Ние хранехме безгранична почит към класическата ВМРО и с пълно съзнание се стараехме да бъдем достойни продължители на нейното дело. Поведението ни беше на много високо равнище, защото знаехме кои сме и какво защитаваме. В горните класове станахме още по-активни членове на ВМРО. Четяхме много българска литература като книгите "Македония в историята на българския народ", "Апостоли на българската свобода" и др.

- УДБ-а не ви ли следеше тогава?

- Ние имахме много познания и поведението ни беше като на възрастни. Всичко вършехме в условия на строга конспирация. Такива бяха семействата ни и бяхме изучили изкуството да мълчим. Най-големият идол ни беше Тодор Александров, по-голям от Гоце Делчев, народната песен, посветена на Александров:

" Нещо ке те пращам, бабо,
право да ми кажеш..."

възприемахме като химн, и при всеки удобен случай я пеехме. За тази песен тогава се ходеше в затвор.

- Конкретно Вие защо вляхохте в затвора?

- За първи път ме арестуваха на 21 години. Затвориха ме по подозрение в едно

подобно дело, но не намериха доказателства, тъй като Коста Смичков, Даниел Попов и другите не ме предадоха. По-късно отново ме арестуваха. Намерили някакви материали подозрителни за властите, които съм писал в стихотворна форма. Съвсем млад аз пишех за Пирин, за Егея, за Вардар. Още тогава бях и пламенен оратор на литературните срещи. Обвиниха ме в антидържавна дейност. Такава беше формулиривката на обвинението. Работил съм за събаряне на установения обществен ред в Социалистическа Югославия и да се присъедини Македония към западните държави. Осъдиха ме на 4 години затвор. Започнах в Плачковица като шофьор на камион без спирачки. Освободиха ме по-рано, защото тогава в Македония имаше криза за учители. И аз станах учител в с. Стражево. В това село всички жители бяха илинденци. В която и къща да отидех, на стената се виждаше картината "Васил Левски на бесилото". Във всяка къща намирах българска литература. На всяка веселба се пееха български песни. Това беше една жива материя, съхранила спомена за Илинден и традициите на народа.

- Къде бяхте учител след това?

- От Стражево отидох в Долно Дупене. Съвсем младо момче станах директор на училището. Това е на югославско-гръцката граница или най-южната точка на Македония. Тук се случи нещо необичайно и аз отново "си показах рогата". Тогава УДБ-а, за да спласи народа започна да убива по някой и друг човек, без конкретно обвинение, без повод. Така на 31 май 1955 г. в Долно Дупене беше убит Любомир Поповски както си работел на нивата. Аз заведох цялото училище на погребението и държах реч, която стана повод да вляза отново в полезрението на властите. От юни до ноември бях разкарван по следствените арести на Охрид, Дебър и Струга. Отървах се благодарение на един коментар по радиостанция "Гласът на Америка". В коментара за убийството в Долно Дупене се споменавала и моята реч и името ми. Това е стъписало властите и те ме освободиха по целесъобразност от дипломатическо естество.

- Бяхте ли назначен отново за учител?

- Да. Изпратиха ме в гр. Дебър. А след това в с. Лера, Битолско, където за голям късмет успях да открия неунищожена част от архива на Коста Църнушанов и да я съхраня. Оттам бях преместен в с. Цапари, където отново се свързах с членове на ВМРО, които ми станаха приятели. Един от учителите Димитър Настев беше завършил Софийския университет. Държавна сигурност отново подуши нашата организация и я разтури. Моите съмишленици бяха преместени на други места, а аз бях арестуван. Обвиняваха ме по познатия начин в антидържавна дейност, че съм работил за отделянето на Македония от Югославия и допълнителното обвинение, че съм сътрудник на Иван Михайлов. Това беше характерно обвинение срещу всеки, който не приемаше сръбския комунизъм. Освободиха ме, защото трябваше да вляза в казармата и се оказа, че наблюденията върху мен са станали още по- педантични и системни.

- Как се развиха събитията след това?

- В казармата отново се свързах с опозиционери на Титовия режим. Между нас имаше и хървати, и словенци, и бошняци. Тогава чух, че е обявен конкурс за журналисти в радио "Скопие". Явих се, защото и преди това бях сътрудничил на някои вестници и списания. На конкурса се явиха 36 журналисти, но приеха трима, между които и мен. Тогава помислих, че УДБ-а ме е забравила вече, но се оказа, че съм се лъгал.

Във всяка редакция като журналисти бяха назначени подслушвачи на тайните служби. Те не работеха нищо, а само следяха кой какво прави и донасяха. Тази им дейност особено се засили, след като по инсрукция на ЦК на ЮКП започна някаква кампания против местния национализъм в съюзните републики. В Македония пръв заговори за това Страхил Гигов, сърбоман от българско семейство във Велес. Той публично разкритикува македонския печат и медии, че се ръководят от националисти и ВМРО-вци. В същия дух беше и дейността на Златко Веляновски председател на Съюза на борците в Македония. Анте Поповски беше уволнен като главен редактор на "Нова Македония", в Загреб започна процеса срещу групата на генерал Франьо Тужман. Тогава арестуваха и нас – мен, Георги Тоцев, Костадин Динев, Дончо Симеонов.

- В каква организация бяхте?

- В никаква. Измислиха поводи, за да ни обвинят.

- Само журналисти ли бяхте?

- Не. Имаше хора и от културните институции, но набелязани като неудобни за властта. Трябваше да се намери някакъв мотив, за да ни затворят. По това време в Скопие бяха направени няколко бомбени атентати, беше подпалено кореспондентското бюро на белградския в. "Политика" – 1971 г. Откриха заложен взривове в сградата на Гръцкото консулство, в сградата на Религиозната албанска общност, във градските виадукти. И всичко това беше приписано на нас. Аз бях обвинен като главен актьор, но как да докажа, че не съм аз, какъв документ да представя? В същото време службите на Държавна сигурност започнаха да изпращат анонимни писма, че в Македония няма свобода, че върлува терор. Тези писма бяха адресирани до радиото и телевизията, до синдикатите, до важни държавни и партийни институции. И разбира се, започва една режисирана кампания за издирване на анонимните автори. Първоначално се спират на Коле Чашуле и Гане Тодоровски като автори на писмата, след това към тях прибавят имената на Блаже Ристовски и моето. В последствие всички те отпаднаха и останах само аз като автор на анонимките.

- Какво по-точно пишеше в тези анонимни текстове?

- Пишеше, че Македония е колониална държава, която се експлоатира от Югославия, държава, в която няма свобода за национална изява, че управляващите в Скопие живеят по добре от бейовете в Турската империя и т.н.

- Все пак вие имахте ли пръст в написването на тези писма?

- Не. Как ще пиша подобни писма! В същото време мен ме обвиниха, че съм автор и на бомбените атентати. А аз не вярвах, че с атентати и с анонимки може да се срине един държавен режим, чрез тях се създава само хаос, от който никой не печели. Това беше мое дълбоко убеждение. Според логиката на обвинителите ни, нас ни арестуваха. Беше 17 април 1972 г. Костадин го арестуваха на 16 април. И започна едно маратонско следствие, което продължи 9 месеца. Аз прекарах 9 месеци, два дни и четири часа в карцерите на затворите. Трябваше да призная и двете обвинения. Според тогавашните закони на Югославия тези обвинения предвиждаха смъртно наказание. И докато траеше нашето дело, сигурно, за да има по-голям ефект върху населението, в Загреб течеше процеса срещу генерал Тужман и неговата група. Имаше процеси и срещу албански групи. В Югославия бяха ангажирани всички вестници, радиото, телевизията, Комунистическата партия, Съюза на младежта,

синдикатите, творческите съюзи, УДБ-а, КОС – всичко което съществуваше като държавни структури и идеологическа надстройка. Създаде се една тежка атмосфера на обвинение. Всеки ден се внушаваха нови и нови престъпления, извършени от нас. Това беше целенасочено организирана кампания, която продължи три месеци – септември, октомври и ноември. Но ние не можехме да признаем нещо, което не сме извършили. И тук отново в наша полза се яви западният печат. Излязоха статии, в които се твърдеше, че в Югославия осъждат идеите на Гоце Делчев, дори се появи статия със заглавие “Обвинените осъдиха комунизма”. Нададе глас и емигрантският печат, и хърватският, и македонският на Драган Богдановски. И въпреки това нас ни осъдиха на година и половина затвор. След нашето обжалване до Върховния съд увеличиха присъдата на три години. Влязохме в “Идризово”, където условията бяха много тежки.

След затвора ми бяха отнети всички граждански права и аз отидох да работя в строителството.

Моят живот беше обект на постоянни преследвания до вчера и затова аз имам пет досиета. В едно от тях фигурирам с псевдоним “Галичица”.

- В момента преодоляна ли е тази атмосфера на подозрителност?

- Има две неща, които трябва да се знаят.

Първо. В системата на Р Македония останаха всички структури на държавата преди разпадането на Югославия и всички структури на УДБ-а, непроменени.

Второ. Политическите досиета около сто хиляди на два милиона народ бяха предоставени за съхранение или унищожаване на тези, които ги съставиха.

Това стана против здравата логика и против всички морални норми и правила. И те направиха от досиетата материал за компромати.

- Добре, но ти защо пострада, по идеологически или и по национални причини?

- Аз съм осъден с обвинението, че работя за отделянето на Македония от Югославия. Това според тогавашните закони е углавно престъпление, защото те свързват отделянето от Югославия с присъединяване към България. И затова в документите е записано най-тежкото обвинение: “бугарофилство”. Не може някой да иска отделянето на Македония от Югославия, ако не е българофил. Това е основната поанта.

- А днес може ли да се говори за антибългарска пропаганда?

- Може, разбира се, трябва да гледаме фактите такива, каквито са. Цялата система на образование, култура, пропаганда, политически и обществен живот след 1944 г. е насочен към пресичане на всяка връзка между македонците и българите. Разтворете учебниците даже и за основните училища и ще откриете текстове, в които за неприятели на македонците се сочат не сърбите, гърците, турците или някои други, а българите. И друго. Ние не сме пришили прозвището “окупатор” нито на германците, нито на сърбите, нито на италианците, а само на българите. Навсякъде по всички поводи и на всички равнища пропагандата внушава, че българите са окупатори. Нашата история от 1918 г. до 1941 г. е празна. Не е отбелязано нищо. Историята на Македония започва от 1941 г. и малко след това, когато титовите бандити бяха инсценирали един жалък фарс, влязъл в учебниците по история като въстание срещу “българския окупатор”. А дотогава сърбите не бяха ли окупатори? Но за това се мълчи. И защо тези български окупатори бяха посрещнати с цветя и музика, с хляб и сол като освободители? Този факт няма как да се заобиколи. И

още. Методи Шаторов – Шарло, който оглавяваше тогава Комунистическата партия в Македония, въпреки поста си, прие идването на българите като национално освобождение. И затова Тито го осъди на смърт. Подобна е позицията и съдбата на Кузман Йосифовски – Питу. Именно за това Темпо направи шеф на комунистите в Македония освободения от плевенския затвор сърбоман Лазар Колишевски.

- Сигурно оттук произтича и фанатизма на Груевски да "запечатат веднъж завинаги въпроса за македонистичния идентитет, език и нация"?!

- Това е политика, наложена още от първото заседание на АСНОМ на 2 август 1944 г. от сръбските комунисти в Македония. И всеки, който не беше съгласен с тази политика биваше отстраняван и изпращан в затвора Идризово. Така първият ръководител на Р Македония Методи Андонов – Ченто беше осъден и изпратен в затвора. Същата беше участта и на ветераните Павел Шатев, Панко Брашнаров, на поета Венко Марковски.

След като по времето на Лазар Колишевски Македонската комунистическа партия беше прочистена от всички несъгласни с просръбския диктат, останаха тези, чиито наследници днес са Груевски и Бранко Цървенковски. Тези, двамата, въпреки привидните им политически различия са приели идеологията за неотклоняване от просръбския политически курс на Македония. И това се осъществява от Груевски, който успя да оскверни ВМРО, като я превърна от идол в една конюнктурна партия, обслужваща идейното и политическо югонаследство в Македония. Интензивното македоно-сръбско сътрудничество през последните месеци е красноречиво доказателство за това. В същото време България доброволно е приела ролята да бъде второстепенен играч в битката за истината на нашето минало и настояще, а бъдещето на отношенията ни е предоставила великодушно на Атина и Белград.

- Това не е ли упрек към българските държавници?

- В България няма държавници и политици, поне такава е впечатлението ми от това, което се прави като политика към Македония. Българските държавници са личности, които нямат пред очите си програма, завет или поне внушена отговорност към темата "Македония". Те правят някаква кариера, сякаш само за себе си без да обръщат внимание на специалното положение на България в атмосферата на Балканите и в сферата на Балканите. Най-лошото е, че те живеят с някакъв ялов романтизъм по отношение на Македония, сякаш се намират в 19-я век. Те не искат и не могат да схванат, че в Македония имаме една много сериозна еволюция, че сърбите в продължение на 100 години внушават една идеология, един манталитет, който вече се превръща в неотменна психологическа съставка на младите поколения и за разклащането на който освен историческата фактология са нужни усилия в още много посоки.

- Какво имате предвид?

- Имам предвид предимствата, които ни дава демокрацията, предимствата на дискусиите, на взаимния кулурен и междуличностен обмен. Ние сме единствените езици, които нямат падежни форми. Ние сме единствените, които се разбираме без преводач, ние сме единствените, които имаме едни и същи песни... Това българските политици, които управляват или които ще управляват утре трябва да знаят. И друго. Не е възможно български политици да не знаят къде е Македония, а не знаят. Защо български министри, например, не се качат на колата и ей така частно да посетят Охрид, Струга, Скопие. Нека

нашите македонци видят тези министри, пък като ги видят и като разменят някоя и друга дума с тях ще разберат че и те са хора, даже много по -близки от другите. Пък нека да дойде и министър-председателят, президентът. Да посетят Бигорския манастир, да посетят Преспа, да поразгледат забележителностите на тази наша Македония, пък и ние да ги видим, хубави ли са, какви са и да почувстват дълбоко истината, защо се разбираме без преводач. И още. Не сме видели в Македония нито един фестивал с участие на български състави. А искаме това да бъде масова практика, да се превърне в хубава традиция. Да има сътрудничество между нашите и вашите културни институции, да има общи проекти, общи цели. Това сътрудничество отсъства. А всяко отсъствие на сътрудничество е катастрофа. Близостта, преодоляване на с десетилетия налаганата отчужденост не се осъществява с надменност, високомерие, подигравки и приказки, а с всекидневна работа – добронамерена, и с братско разбиране за натрапените ни различности.

- Отново пожелания, романтизъм, за които говорихте преди малко. Нека да бъдем повече практични!

- Аз говоря точно за практичността, за нещата, които могат и трябва да се направят. Например, аз питам, кой македонец няма роднини в България? Нека да направим стъпка към това взаимно преоткриване. Защото сега ние, в Македония, сме задръстени от сръбска телевизия, сръбски филми, сръбски концерти, книги, вестници, списания. Ето го големият въпрос. Това е политика, за която в България никой не се досеща, че трябва да се прави. И още нещо. Да вземем вашето "якане" и нашето "екане". Знаем, че противопоставянето на тези две диалектни форми на един и същи език беше осъществено под натиска на Москва и Белград с езиковата реформа у вас и със създаването на македонския език у нас. Ето поле за българските езиковеди да реабилитират научността в езикознанието, потиснатата от идеологията и политическите интереси. Връщането към етимологията на Светиклиментовия език ще разкрие голямата истина, че разлика между българи и македонци няма. Да се разберем обаче. Всичко това може да стане, ако България схване най-после, че е призвана, не само да клейми сърбокомунистическия македонизъм с исторически факти. Без висока доза политически талант София не ще може да спре повсеместното настъпление на македонизма. Ето голямата отговорност на българската държава пред историята и пред паметта на онези, които с много жертви и политическа прозорливост сътвориха Екзархийска България.

- Възможно ли е постигането на подобна цел?

- Разбира се, демокрацията, колкото и да я потискат, все пак си казва думат. Ето в Скопие поставиха паметник на Тодор Александров, а не е далеч времето, когато само заради споменаване на името му, вкарваха в затвора. Вече са реабилитирани и Павел Шатев, и Методи Андонов – Ченто, и Методи Шаторов – Шарло. И най-големият пробив е, че в Скопие поставиха паметник и на Борис Сарафов, довчера смятан за "големобугарски врховист".

- Известна е тази стратегия на управляващите в Скопие, да пришиват македонистично съзнание на възрожденците и старите борци?

- Дори и така да е. Всяко зло за добро. Не е далеч времето, когато македонизацията на заслужилите исторически личности, ще се върне като бумеранг върху македонистичния фанатизъм и ще отвори широко вратите за истината на единната ни история. Бумерангът, който хвърли Груевски, с цел да "запечаата македонското пращане" със сръбски печат, ще се обърне срещу него

и неговите учители и съмишленици.
Това е неизбежно.

- Благодарим за това интервю!

Екип на в. "Глас на българите в Македония"